

Բ.

ԴԱՐԱՎԵՐՋԻ ԲԱՐՔԵՐԻՑ

«Մահ Զօլային . . . Երկ Զօլայի վերայ . . .»

(Լրագրեցից)

Տխուր մտքեր են ինձ յուզում այսօր —
Այս ի՞նչ արտամաշ գոտար ժամանակ
Մեզ վիճակուել է ապրել — եւ անգոր՝
Տեսնել չարութեան լկտի յաղթանակ . . .

Խիղճ, պատիւ, օրէնք՝ ուրքի տակ տուած,
Մարդիկ ծաղրում են ազատ զգացմունք .
Եւ ազգասէրի կեղծ դիմակ հագած՝
Կոկորդիլոսի Թափում արտատունք :

Եւ կուր ամբօխի զայրոյթն ու յուզում
Կորուստ է սպանում մտքին, տաղանդին .
Որպէս պղտոր ծով, լափել է ուզում
Դաշար ափ դիմող արի՝ լողորդին :

Զինամուկութեան ոգին աւերիչ
Ծանուն ազգային առաջդիմութեան ,
Մարդասպան սրբով փշրում է գորիչ .
Անպարտին ճնշում երկարէ շղթան . . .

Օ՛ր, մեր լուսաւոր, գոված դարավերջ ,
Ո՛ր է քո բաշխած լոյսը աշխարհին .
Կեղծի՛ք, չարութի՛ւն, հալածա՛նք անվերջ —
Ահա՛ քո աւանդն յետագայ դարին . . .

25 Մարտ 1898

Փ.

Պ Օ Յ Է Տ

(ՊՈՒՅԿԻՆ)

Քանի Ապոլոն չէ՛ կուէլ երգչին
Դէպի արբազան ոգեւորութիւն ,
Ունայն աշխարհի հոգսերի միջին
Թաղուած է պոյէտն անխանդ անախն .
Զէ՛ նչում նորա քընարն ոգեկոյց ,
Յուրա թմրութիւն է հոգին ճաշակում .
Եւ , գուցէ , չնայն շատ էակներկոյց
Ամենից չնայն նա՛ է աշխարհում :

Բայց հէնց հասնում է արթուն, յուշազգաց

Երգչի ականջին բարբառն երկնային .
Որպէս մի արծիւ քընից սթափուած՝
Յնցվում է իսկոյն պոյէտի հոգին :

Եւ նա , անհաղորդ՝ ծափին ու գովքին ,
Տխրում, արտում է զուարճ աշխարհում .
Ամբօխի պաշտած եւ ոչ մի կուռքին
Երբէք պոյէտը զուռն չէ խնայում .
Եւ կարծես կեանքի խորթ, դաժան զուակ ,
Երգով, յոյգերով կուրծքը պակեկոծ ,
Փախչում է նա միշտ դէպի լայնարձակ
Դաշտեր , անապատ , թաւ անտառի ծոց :

(Թարգմ. ռուս.)

25 Հոկտ. 1898 ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ
Մոսկուտ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մեր գրականութիւնը մենք իսկ չենք ճանչի-
նար ամբողջապէս եւ ինչպէս որ պէտք է՝ Մեր
նախնիքներուն ձգած ձեռագիրներէն հրատա-
րակուած են միմիայն պատմական եւ կրօնական
գործերը , այն պարզ պատճառով որ հրատարա-
կողները վանականներ եղած են ընդհանրապէս :
Նոյն իսկ այդ պատմական եւ կրօնական գործերը
փակ կը մնան հայ ժողովրդին կամ փոքրատա-
րէն ծանօթ են անոր , որովհետեւ անոնք իրենց
գրաբար բնագործով գոյութիւն ունին լոկ , եւ
ժողովրդին մեծամասնութիւնը գրաբար չի գի-
տեր եւ չի կրնար գիտնալ :

Խորենացին , Փարպեցին , Եղիշէն , Լաստի-
վերտացին , Բիւզանդացին , Նարեկացին , Շնոր-
հալին , Լամբրոնացին խորհրդաւոր ստուերի մը
մէջէն երեւցած են միշտ մեր ժողովրդին , եւ
գրաբար գիտցող փոքրամթիւ հայեր միայն մօ-
տէն ճանչցած եւ վայելած են անոնց գործերը :
Ստուար զանգուածը որ ազգը կը կազմէ՝ անոնց
վրայ տեղեկութիւն ունի ազգային պատմու-
թեանց կամ հատուածական ուսումնասիրու-
թեանց մէջ անոնցմէ յիշուած կտորուանքներէն :
Կենսական պէտք մը լրացուած կ'ըլլար եթէ հայ
մտքին այդ վաղեմի մշակներուն արտադրու-
թիւնները արդի հայութեան ներկայացուէին՝
այսօրուան հայերէնին վերածուած :

Ռուսահայերը այս պէտքը առաջին զգացող-
ները եղած են . իրենց բազմարդիւն Հիւսիսա-
փայլին մէջ , Նազարեան եւ Նալբանդեան քանի
քանի անգամ յայտնած են հին մատենագրու-

Թեան կարեւոր դործերը աշխարհաբարի վերածելու փափաքն . եւ արդէն փափաքն իրականացուցած ալ են, մէկը Թարգմանելով Լամբրոնացւոյն Տարսնի ճառը, միւրը՝ Փարպեցւոյն նամակն առ Վահան Մամիկոնեան . անկից ի վեր Տ. Խորէն Ստեփանէ այդ ճամբուն մէջ ամենէն կարեւոր քայլն առած է՝ Թարգմանելով Խորենացւոյն պատմութիւնը Արեւմտեան Հայոց մէջ, զեռ ոչինչ փորձուած է այդ ուղղութեամբ . եւ սակայն ինչ շահեկան աշխատութիւն մը պիտի ըլլար ինչ մեծաշուք լեզուին այդ անգին էջերը մեր արգի ճկուն ու զոլորիկ լեզուին վերածել եւ տալ ամէն կողմ ցրուած ժողովրդին որպէս զի ամէն մէկ հայ անաւորի կարելի ըլլար ազգային ինչ կեանքն առ ինչ միտքը մտերմապէս ճանչնալ Խնդու ամէն հայ լուսննայ Եղիշէ մը, Փաւստոս մը, Խորենացի մը իր ձեռքին տակ, իր բարձին մօտ, իրեն մատչելի, իրեն ընտանի լեզուով : Յուսալով որ Միթրարեան Հայրերը, որոնք ամենէն աւելի հեղինակութիւն ունին եւ միջոց այդ այնքան գեղատիկ որքան սիրուն գործը կատարելու, ուշադրութիւն կը դարձնեն այս կարեւոր պահանջին, մենք պիտի ջանանք Անանիսին մէջ մեր նախկին մատենագիրներէն զեղեցիկ հատաածներու Թարգմանութիւններ հրատարակել մերթ ընդ մերթ, ինչպէս արդէն փորձած ենք Պոլիս՝ Մալիկ հանդէսին մէջ՝ Նարեկացւոյն մէկ լղանի աղօթքներուն Թարգմանութեամբ, որ շատ սիրալիւ ընդունելութիւն գտաւ հատարակութիւնէն : Կը կարծենք որ այս ձեռնարկը կրնայ ինքնական ազդեցութիւն ունենալ մեր արդի գրականութեան վրայ, անոր աւելի մօտէն իրականացնելով մեր տոհմային վաղեմի ոգին ու ոճը, բուն հայ գոյնն ու ճաշակը :

Միայն զբաբար թագաւոր հրատարակուած ու կրտսիւն ծանօթ՝ պատմական եւ կրօնական գործերը հանրաժանօթ դարձնելու գործին զատ, կայ ուրիշ գործ մը, նոյնչափ եւ թերեւս աւելի կարեւոր, այն է երեւան հանել ինչ որ կայ զուտ գրական, եւ աշխարհական, ազատ հոգով գրական՝ մեր ինքն մատենագրութեան մնացորդներուն մէջ . ընդհանրապէս մեր նոր սերունդները անտարբեր մնացած են մեր նախկին գրականութեանը, այն տարածուած կարծիքին վրայ ինքնաւելով թէ այդ գրականութիւնը միմայն կրօնական եւ ժամանակագրական է եւ զեղեցկագիտական ու եւ իրավոր չունի . այդ նոր սերունդները ամբողջապէս անած են օտար գրականութիւններով, եւ ասոր համար է որ արդի հայ

մատենագրութիւնը, արեւմտեան Հայոց մէջ մանաւանդ՝ մեծ մասամբ ոգով ու ձեւով ծայրայեղօրէն օտար եւ նմանողական է, եւ իշունի տոհմային գրուիչը, տեղային ու զեղական համուռոտը՝ որ ճշմարիտ կենդանի գրականութեանց հիմը կը կազմէ :

Այդ միօրինակութեան թեղադրութիւնը անիրաւ է եւ սխալ Անշուշտ ոչ բազմաթիւ, բայց կան հինէն մնացած ձեռագիրներուն մէջ՝ զուտ գրական շահեկանութիւն ունեցող, աշխարհական զգացումներ Թարգմանող կտորներ . այսպէս՝ անհամար երգեր սիրոյ, խնջոյքի, մահուան . նկարագրութիւններ քաղաքներու, երկիրներու . իրացողական կամ պատմական քերթաճոյններ, երդօրհաններ եւլն . ասոնք մեծ մասը արեւմեծ են խառնակ գրաբարով մը կամ գրեթէ բոլորովին ռամկական հայերէնով մը : Մեր նոր հայերէնին ու մեր նոր գրականութեան արմատներն են անոնք, եւ արդի հայ գրողներու համար զանոնք ճանչնալն եւ ուսումնասիրելը մատենագրական դաստիարակութեան էական մէկ տարրը պէտք է կազմէ :

Հայ բանաստեղծութեան այդ հատակտորնեւրէն հանդէսներու կամ լրագիրներու մէջ հրատարակուած են երբեմն կցկտուր էջեր . բայց զեռ, բացի Քնար Հայկապատին կամ Հ. Ա. Տէվկանցի Հայրեղին պէս մասնական հաւաքումներէ, մեր ազգային բանաստեղծութեան ամբողջական եւ կանոնաւոր հրատարակութիւն մը չէ երեւցած : Պիտի ջանանք այդ պակասն ալ մասամբ լրացնել՝ Անանիսի մէջ երբեմն երեւան բերելով մեր ժողովրդին հոգւին այդ ուղղակի եւ կենդանի բացառութիւնէն հատաածներ :

Այս անգամ կը սկսինք աշխարհաբար Թարգմանութիւնը հրատարակել սիրուն արձակ քերթուածի մը, որուն հեղինակն է Երեւանցի Զաքարիա Մարգար Խոճենց անուն բանաստեղծ մը եւ որուն տիմորուն է իր գրաբար ձեւով « Բարառական իմիտանութիւն վարդոյն եւ առխակին » : Այս գործը զերծ չէ կրօնական ոգիէն, աստուածաբանական թաքուն հիմի մը վրայ հաստատուած է : սիրոյ պատկերներով՝ Հոգւոյն եւ Աստուծոյ միտմիջական տարփանք կը ձրգտի այլաբանով (ինչպէս հեղինակն իսկ կը բացատրէ իր « Զեկուցմունք »-ին մէջ) . բայց պատմութիւնը արեւելքի ամենէն սիրական, ամենէն անուշ աւանդութիւններէն մէկուն վրայ կ'որոշուի, այն է զաղափարական տարփանքը Վարդին ու Սոխակին, զոր մանաւանդ պարսիկ բանաստեղծները այնքան քնքուշ գորովանքով եր-

գած են : Մեր քերթողը պարոկական զորոյց առած , ճոխացուցած , զայն զմալելի կերպով մարդկայնացուցած , անկից ամբողջ վիպասա-նութիւն մը հանած է որ իր միամիտ բայց ըզ-գայուն ոճովու ու գերազանցօրէն արեւելեան ոգւովը մեծապէս շահեկան է : Քիչ անգամ մարտիրոս ու դիւցազն սիրոյն հոգեբանութիւնը այսքան փափուկ գծերով արտայայտուած է . եւ միատիբական խորքը՝ անուշ ու հեռաւոր հրապոյր մը կ'աւելցնէ քերթուածին հեշտալի պատկերին , ինչպէս վերածնութեան առաջին շրջանի Խտալացի քերթողներուն մէջ՝ որոնք գեղեցկութեան սէրն ու Աստուծոյ սէրն իրարու կը հիւսնին Դժբաղդաբար որոշ չի գիտցուի թէ ո՞ր դարուն ապրած է այս Մարգարը , ի՞նչ կենսիք ունեցած եւ ուրիշ ի՞նչ գործեր արտա-դրած է : Հաւանական կը թուի որ ԺՁ. ԺԷ. դարերուն ապրած ըլլայ , եւ յայտնի է որ, Երեւ-ւանցի ըլլալով , պարսկագէտ եղած է , եւ ծա-նօթ՝ պարսկական բանաստեղծութեան , որուն ազդեցութիւնը կը զգացուի այս քերթուածին մէջ . Վարդ մը Սոխակի գրաբար ընագիրը ար-դէն տպուած է Ս. Բեթերսպոլիի մէջ , բայց այսօր սպառած եւ անգոտանելի (1) . երկրորդ տպագրութիւն մը՝ աշխարհաբար թարգմանու-թեանը հետ միացած՝ գործ մըն է ջերմասէս յանձնարարելի :

Ա. Զ.

ՎԱՐԳԻ ԵՒ ՍՈՒՍԱԿ

ԱՅԼԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Արեւելքի կողմերը , Ասիոյ մասին մէջ , եր-կայն ատենէ ի վեր Նոր-Օր կամ Գարնանամուտ մեծ արքային ազգական՝ Թագաւոր մը կար շատ քաղցրաբար , առատաձեռն ու բարերար , Գա-րուն-Թագաւոր անունով :

Ար ռուէր աղլիկ մը օժտուած սքանչելի գեղեցկութեամբ , որուն նմանը երկրիս վրայ տեսնուած չէր . կարծես թէ Թագուհին էր բո-լոր ծաղիկներուն , եւ անուշը կ'ըսուէր Վարդ-

Անթառամ , Հայրը զայն շատ կը սիրէր , եւ կը խորհէր միտ թաղմ ու զուարճ պահել զայն , ինչպէս որ կը վայելէր անոր չքնաղ գեղեցիկու-թեանն ու դիտողական բարձր աստիճանին :

Ուստի կատոյց քաղաք մը Վարդարան անու-նով , հիանալի յորինուածութեամբ ու վայելուչ տեսքով , որուն հաւասարը արեւուն տակ տեղ մը գոյութիւն չունէր : Եւ որպէս զի այլասեռ օտարականներէն ո՛չ մէկը մուտք գտնէ հոն , ամբողջ քաղաքը պարսպեց սպիտակ յասպիս քարով . եւ միայն մէկ դուռ մը ձգեց ձորի մը մէջ՝ գետնի հաւասար , յորհառու գետի մը վրայ որ քաղաքէն դուրս կ'ելլէր . այնպէս որ եթէ մէկուն հարկ ըլլար գուրս կ'ելլէ կամ ներս մտա-նել , պարտաւորուած էր սուզակի պէս ընկղմե-լով լողալ ու անցնիլ . հոն ալ կանգնեց Բար-ձրուղէ-Նոնի անուն հաւատարիմ քարապետ մը՝ մշտադալար սաղարթներով զարդարուած , առանց որուն միջնորդութեան ո՛չ մէկը կրնար քաղաքը մտնել :

Յետոյ անոր մէջ բազմաթիւ գունդեր կարգեց սիգաւէտ մարդերու , տառնապետներով , հարու-րապետներով եւ սպարապետներով , գեղեցիկ կարգաւորութեամբ շարադասուած՝ ինչպէս նո-րաբողբով բոյսեր , ծառեր ու տունկեր : Անոնց հետ մէկտեղ , ծաղիկաթիթի երկինքնաղ զար-դիրով պահուած շատ մը գործակալներ եւ գե-ղափայլ օրիորդներ եւ նաժիշտներ պատրաս-տեց զանազան պաշտօններու համար , որպէս զի ամէն հարկաւոր սպասաւորութիւն մատու-ցանէն մեծ զշխոյին :

Եւ եր ամէն պարագաներով պատրաստուե-ցաւ Վարդարան քաղաքը , Գարուն Թագաւորը իր Վարդ-Անթառամ մանկուհի դիտոյ դուստրը արքայական աթոռը բազմեցուց , հրամայելով զօրքերուն ու զօրապետներուն , գործակալնե-րուն եւ օրիորդներուն որ հպատակին անոր եւ ծառայեն մեծ հնազանդութեամբ :

Դիտոյին պալատին դուռը կեցուց իրբեւ յա-տուկ պահապան՝ Փուշ-Դաշուհակի ամուսնով գինակի մը , չարագործներուն զէմ զգուշու-թեամբ հակելու համար , որպէս զի աղէտք մը չպատահի անոր :

Բ.

Վարդը , դեռաբողբով մանկութեան հասակէն Թագաւորական աթոռը բազմած , ինքզինքը սուսա խրախճանական հրճուալի զրօսանքնե-րու իր օրիորդներուն հետ ուրախութեան խն-ջոյքներ ընելով միշտ :

(1) Վարդ եւ Սոխակին իտալերէն թարգմանութիւնը հրա-տարակած են Վենետիկ Միխիարանները 1879ին , եւ Քրանսե-րէն Թարգմանութիւն մը , Ժեի : Սենտչալ , Ֆլայանս Լը Վայեան տը Պոլիգլաի մեղով լոյս տեսած է 1833ին :